

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

مدرسه علمیه الراضیه (سلام الله علیها)

شهرستان اسدآباد

موضوع:

تأثیر گذشت و مدارا در تحکیم خانواده

نویسنده: زهرا مهدی پور^۱

۱ - رتبه علمی: طلبه سطح دو. حوزه علمیه الراضیه، اسدآباد.

چکیده

نگاه مقدس اسلام به جایگاه بالای بنیان و تحکیم خانواده اهمیت بالای آن را نشان می‌دهد؛ زیرا دین هدف والا و بزرگ زمانی تحقق پیدا خواهد کرد که در خانواده معرفت و گذشت و مدارا با یکدیگر حاکم باشد و نیز این هدف جز با فضایل اخلاقی حاصل نخواهد شد و گذشت یکی از ابزارهای تعالی شخصی و فردی و خانوادگی است. و هیچ زندگی اجتماعی و رابطه‌ای به اندازه‌ی روابط خانوادگی نیازمند گذشت نیست؛ زیرا اگر اعضای یک خانواده مدام بخواهند اشتباهات و لغزش‌های یکدیگر را پیگیری و دنبال کنند یا زندگی آنها از هم می‌باشد یا زندگی بدی خواهند داشت.

واژگان کلیدی: تحکیم خانواده. عفو. گذشت. مدارا. نرم خویی

۱- بیان مسئله

یکی از محیط‌هایی که انسان از بدو تولد خویش تا پایان زندگی در آن قرار دارد محیط خانواده و خانوادگی آن است و این محیط خانواده که نقش مهمی را در سعادت انسان رقم می‌زند نیازمند گذشت و مودت است. یعنی تا مسئله گذشت و مدارا کردن در نهاد خانواده نهادینه نشده باشد آن خانواده زندگی سخت و آسیب‌زایی خواهند داشت چه از نظر خانواده، چه از نظر اجتماعی.

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

ضرورت و اهمیت تحکیم خانواده در آیات و روایات مورد تأکید قرار گرفته و نهاد خانواده و تحکیم آن را با گذشت و مدارا کردن مورد توجه قرار داده؛ زیرا گذشت و مدارا کردن یکی از اساسی‌ترین و با اهمیت‌ترین مسائلی که می‌شود آن را از دیدگاه‌های زیادی مورد بررسی قرار داد و بررسی نمود. اینکه انشاءالله با نوشتن این مقاله تحکیم خانواده را محکم و استوار نمود تا که آثار آن هم در جامعه دیده شود.

۳- مبانی و مفاهیم

۳-۱- تعریف لغوی مدارا

مدارا در فارسی و مداراة در عربی در کتب لغت، در معانی متعددی به کار رفته است. مهم‌ترین معانی مدارا عبارتند از: به نرمی و مهربانی رفتار کردن؛ بردباری و تحمل کردن؛ کنار آمدن با کسی و ساختن با او.^۱

۳-۲- تعریف اصطلاحی مدارا

مدارا در اصطلاح به معنای، نگرش یا رویکردی است بردبارانه و از روی تحمل نسبت به عقاید و اعمالی که با عقاید و اعمال خود شخص تعارض داشته باشد.^۲

۳-۴- تعریف لغوی گذشت و عفو

عفو به معنای گذشتن از گناه و ترک کیفر آن است و اصل و ریشه آن به معنی محو و نابودی است.^۳ ولی راغب در مفردات این معنی را ریشه اصلی نمی‌داند و معتقد است که عفو به معنای قصد گرفتن چیزی است و

۱ - عمید، فرهنگ عمید، ص ۲۲۰۴؛ انوری، فرهنگ سخن، ص ۶۸۰۹؛ دهخدا، لغتنامه دهخدا، ص ۲۰۵۲۱.

۲ - رجبی؛ نصیری، معضل مفهومی مدارا، ص ۵۴۷.

۳ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۵، ص ۷۲.

به همین مناسبت به ورزش بادهایی که منجر به ویرانی و گرفتن چیزی می‌شود، این واژه اطلاق شده است و اگر به محو کردن، عفو اطلاق می‌گردد به خاطر این است که آن هم نوعی قصد بر گرفتن چیزی است.^۱

۳-۵- تعریف اصطلاحی گذشت

گذشت یکی از فضیلت‌ها و منش‌های نیک در رفتار و اخلاق انسانی است کسانی که رنگ خدایی به خود می‌گیرند انسان‌های با گذشتی هستند که از خطا و گناه و اشتباه دیگری چشم می‌پوشند.^۲

۴- ارتباط گذشت و تحکیم خانواده

کانون خانواده یک کانون مقدس از منظر اسلام است، لذا باید برای حفظ و تحکیم این کانون و نهاد عوامل مختلفی را باید رعایت کرد و یکی از مسائل و عوامل مهم گذشت و مدارا کردن است.

با توجه به این نکته که انسان‌ها دارای روحیه و رفتارهای متفاوتی هستند طبیعتاً در تعامل با یکدیگر نیز اختلاف نظر خواهند داشت با در نظر گرفتن این نکته و اینکه زن و مرد افزون به تفاوت‌های جسمی و فیزیولوژی دارای تفاوت‌های روحی و عاطفی هستند طبیعتاً در زندگی مشترک به اختلافی برخورد می‌کنند از این رو همسر عاقل «کسی است که گذشت و بردباری دارد و با بهانه‌های کوچک و جزئی زندگی را متلاشی نمی‌سازد.»

دیدگاه قرآن کریم عفو و گذشت زن و مرد زمانی موجب از بین رفتن اختلاف و آکنده شدن فضای خانواده از مهر و محبت می‌شود که ناشی از دو راهبرد مودت و رحمت باشد. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۳

مودت مدنظر قرآن که موجب تحکیم خانواده می‌شود با محبت و احساس عاطفی، اندکی تفاوت دارد. بدین معنی که مودت شامل احساس محبت‌آمیزی است که جنبه بروز و فرصت عملی نشان دادن عشق و علاقه به همسر را فراهم می‌کند. و از خود گذشتگی عفو و رحمت نسبت به مودت از جنبه‌ی تکامل و درجه‌ی وجودی بیشتری برخوردار است. به نظر می‌رسد زمانی که زوجین به هم علاقه بیشتری دارند و درگیر تبادل و روابط عاشقانه بسیار قوی و محکمی هستند، اختلاف کمتری پیش می‌آید؛ زیرا بنابر روایت پیامبر اکرم ﷺ :

۱- راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ج ۱، ص ۳۳۹، ماده عفا.

۲- حیدری نیا و دیگران، مفهوم عفو و گذشت و جایگاه آن در نظام مذهبی و اجتماعی و حقوقی ایران، ص ۳۸.

۳- روم، آیه‌ی ۲۱.

«این مودّت مانند حبل متینی است که رشته‌های آن به صورت محکم درهم پیچیده و تنیده شده‌اند. طبیعتاً در این دوران، گذشت جزء اصلی این علاقه و محبت عملی است.»

اما رحمتی که مدنظر قرآن است محل تجلی گذشت و ایثار و از خود گذشتگی است. در اصطلاح رحمت فراتر از دوستی است. فداکاری و از خود گذشتگی از لوازم آن است. با این دیدگاه مودّت سرچشمه‌ی محبت «رحمت» کمال مودّت است. به عبارت دیگر مودّت دو سویه است، اما رحمت یک جانبه و ایثارگرانه است.

البته باید به این نکته توجه داشت که گذشت تنها در قبال خطاها و اشتباهات معنا نمی‌یابد و گاهی می‌توان با گذشت از خواسته‌های مالی یا مطالبه‌ای بزرگ که در توان همسر نیست آن را به اثبات رساند و فرصت داد تا در وضعیتی بهتر این خواسته تحقق یابد.

نکته دیگر اینکه بنابر آیه‌ی یاد شده درک رسیدن به مودّت و رحمت به عنوان اصلی‌ترین مصادیق گذشت در زندگی زوجین از طریق ایمان، زوجین همراه با عشق و دوست داشتن و مودّت و رحمت است. بنابراین مرد و زن اگر دوستانه و از روی معرفت راه عفو و گذشت را در پیش گیرند و برای این حقیقت ملکوتی مدتی کوتاه تمرین کنند پس از اندک زمانی به این صفت ملکوتی آراسته می‌شوند.^۱

۵- گذشت والاترین فضیلت اخلاقی

انسان در پیمودن راه زندگی خود، به ویژه در دورانی که ما به سر می‌بریم با دشواری‌ها و تنگناهای فراوانی دست به گریبان است؛ چنانکه برای بیرون رفتن از این دشواری‌ها راه چاره‌ای نیندیشند ممکن است او را از پای درآورد. یکی از این راه‌ها و چاره‌جویی‌ها به کار بستن خوی گذشت و فرو بردن خشم در زندگی است.^۲

۶- ارزش گذشت

۶-۱- ارزش گذشت با توجه به آیه‌ی قرآن

خداوند در آیه‌ی ۴۰ سوره‌ی مبارکه‌ی شوری «مقابله به مثل را حقّ مؤمنین می‌شمرد تا دشمنان و افراد خطاکار خود را در امنیت نبینند»، لکن با اشاره به مسئله عفو و گذشت و ترک انتقام جویی می‌فرماید: «کیفر بدی مجازاتی همانند آن است و هر کس عفو و اصلاح کند اجر و پاداش او با خدا است.»^۳ آیه‌ی ۲۲ سوره‌ی

۱ - حسین آبادی، نیستانی، جعفری، نقش گذشت در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه اسلام، ص ۱۲۷-۱۲۶.

۲ - البیاتی، گذشت والاترین فضیلت‌هاست، ص ۶.

۳- شوری، آیه‌ی ۴۰.

از طرف همسر محقق نشود موجب کدورت و کینه و در نتیجه تلخ شدن زندگی است. پذیرش عذر دیگران علاوه بر اجر اخروی، کینه را از دل‌ها می‌زداید و باعث ایجاد انس میان افراد می‌گردد.

پیامبر اعظم ﷺ درباره‌ی یکی از صفات زنان بد می‌فرماید: «لَا تَقْبَلُ مِنْهُ عَذْرًا وَلَا تَغْفِرُ لَهُ ذَنْبًا»؛ «هیچ عذری را از شوهر خود نمی‌پذیرد و از هیچ خطای او در نمی‌گذرد».

۹-۴- انس و الفت

خانواده کانون انس و الفت است و بر اساس محبت و مودت بنا نهاده می‌شود. زن و شوهر هم باید به یکدیگر محبت کنند و به خطاها و اشتباهات یکدیگر چشم‌پوشی کرده و عذر طرف مقابل را بپذیرند. امام صادق (ع) فرمودند: «یکی از حقوق زن و شوهر در خانواده این است که اگر زن از روی غفلت و ناآگاهی خطا و اشتباهی انجام دهد او را ببخشد».^۲

۱۰- گذشت در چه جایی جایز است

فضیلت گذشت اول باید در خانه و زندگی و بین اعضای خانواده حاکم باشد؛ زیرا تحکیم بنیان خانواده به همین گذشت کردن مربوط است. باید توجه کرد که توافق اخلاق صد در صد در میان زن و شوهر محال است. ظاهراً فقط امیرالمؤمنین (ع) و حضرت زهرا (ع) چنین توافق اخلاقی داشته‌اند آن هم برای اینکه دو بزرگوار نور واحدند و یکی هستند توافق اخلاق صد در صد دارند^۳ و گرنه زن و شوهر هر که باشند ممکن نیست توافق اخلاقی کامل بین آنها برقرار باشد اگر پنجاه درصد توافق اخلاقی داشته باشند خیلی خوب است، ولی برای برخورداری از یک زندگی موفق و نمونه باید آن پنجاه درصد توافق اخلاقی داشته باشند خیلی خوب است، ولی برای جبران کنند اگر نتوانند عفو و گذشت را در زندگی حاکم کنند توافق اخلاق نیست و در اثر آن جر و بحث شروع می‌شود بی‌مهری‌ها شروع می‌شود موجب بروز اختلاف خواهند شد. بعضی اوقات جدل‌ها منجر به سوختن می‌شود که یک عمر مرگ تدریجی است به همین خاطر است.

برخی زن و شوهرها همدیگر را دوست ندارند. دسته‌ای از آنان با بی‌باکی به سمت طلاق می‌روند که مبغض‌ترین حلال‌ها است. امام صادق (ع) می‌فرمایند: «مَا مِنْ شَيْءٍ مِمَّا أَحَلَّهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنْ

۱- همان، ج ۵، ص ۳۲۵.

۲- کلینی، اصول کافی، ج ۵، ص ۵۱۱.

۳- مظاهری، اندیشه‌های ناب دفتر اول، سیره و فضائل حضرت زهرا (س)، ص ۴۸.

الطلاق^۱؛ لذا گذشت کردن و چشم‌پوشی عامل بسیار مهمی در نهاد و کانون مقدس خانواده است و این گذشت تا جایی که امکان دارد و جایز است باید در بین طرفین وجود داشته باشد؛ زیرا که اگر نباشد یا تحمل زندگی است یا منجر به اختلاف خواهد شد که در نهایت طلاق و جدایی که آسیب بزرگی برای خانواده و جامعه به بار می‌آید. البته همان طور که در بحث قبلی این مقاله بیان داشتیم گذشت کردن هم در جاهایی که گفتیم جایز نیست و استثناهایی نیز دارد.

۱۱- در چه جایی گذشت جایز نیست

در فضیلت عفو و گذشت و ترک انتقام جویی به عنوان یک اصل از نظر شرع و عقل و کتاب و سنت جای تردید نیست، اما این بدان معنا نیست که استثنائی نداشته باشد، بلکه مواردی پیش می‌آید که عفو و گذشت سبب جرأت جانیان و جسارت خاطیان می‌شود. به یقین هیچ کس در این گونه موارد عفو و گذشت را جایز نمی‌داند، بلکه برای حفظ نظم جامعه و نهی از منکر و پیشگیری از تکرار جرم باید از عفو صرف‌نظر کرد و به مجازات عادلانه پرداخت. ممکن است آیه‌ی ۱۹۴ سوره‌ی مبارکه‌ی بقره در مورد مقابله به مثل اشاره به همین معنی باشد. خداوند می‌فرماید: «فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ»^۲؛ «کسی که بر شما تعدی کند همانند آن بر او تعدی کنید. (در واقع مقابله به مثل تعدی نیست، بلکه مجازات عادلانه است).

البته این احتمال نیز وجود دارد که آیه در مقام بیان جواز قصاص و مجازات عادلانه بوده (و به اصطلاح امر در مقام توهّم حظر است دلیل بر وجوب یا استحباب نیست. به هر حال عفو و مجازات هر کدام جای ویژه‌ای دارد. عفو در جایی است که انسان قدرت بر انتقام و مقابله به مثل دارد و اگر راه عفو را پیش می‌گیرد از موضع ضعف نیست. این گونه عفو مفید و سازنده است هم برای مظلومی که پیروز شده؛ زیرا سبب صفای دل و تسلط او بر هوا نفس می‌شود و برای ظالمی که مغلوب گشته؛ زیرا او را به اصلاح خویشتن وا می‌دارد.

در احادیث اسلامی نیز به این استثناء اشاره شده، اشاراتی پُر معنی و لطیف از جمله در حدیثی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) می‌خوانیم: «العَفْوُ يُفْسِدُ مِنَ اللَّئِيمِ بِقَدْرِ إِصْلَاحِهِ مِنَ الْكَرِيمِ»^۳

۱- کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۵۴.

۲- بقره، آیه‌ی ۱۹۴.

۳- مفید، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ج ۱، ص ۲۹۸.

نتیجه‌گیری

عوامل زیادی بر تحکیم خانواده مؤثر هستند. یکی از این عوامل مهم، گذشت و مدارا کردن با اعضای خانواده است. اهمیت این موضوع را می‌توان از تأکیدات آیات مقدس قرآن کریم و روایات امامان معصوم علیهم‌السلام فهمید. مدارا در خانواده، کلید اساسی در رشد و تحکیم خانواده است. این واژه در لغت به معنای «خودداری» و «دفع کردن» رفتارهای بد دیگران با نرم‌خویی و رفتار سازگارانه است. از متون دینی فهمیده می‌شود که مدارا و خوش‌رفتاری با دیگران در اسلام، یک اصل و فرهنگ است.

فهرست منابع

*قرآن کریم.

- ۱- ابن بابویه قمی، محمدبن علی، من لایحضره الفقیه، (محقق: علی اکبر غفاری)، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق.
- ۲- ابن بابویه قمی، عیون اخبار الرضا (ع)، (محقق: مهدی لاجوردی)، تهران: نشر جهان، ۱۳۸۷ق.
- ۳- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، (محقق: علی اکبر غفاری)، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق.
- ۴- ابن منظور، محمدبن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۸ق.
- ۵- البیاتی، جعفر، گذشت والاترین فضیلت‌هاست، (مترجم: موسی دانش)، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۹۱.
- ۶- انوری، حسن، فرهنگ سخن، چاپ دوم، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۲.
- ۷- ایروانی، جواد، سازگاری (مدارا و عفو)، مشهد: دانشگاه علوم انسانی رضوی، ۱۳۸۷.
- ۸- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد، غررالحکم، (محقق: مهدی رجایی)، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق.
- ۹- توحیدی‌نژاد، علی، آثار فردی و اجتماعی مدارا در خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث، فصلنامه دانش ها و آموزه های قرآن و حدیث سال دوم، شماره ۶، پاییز ۱۳۹۸.
- ۱۰- حسین آبادی، حسن؛ ترکی نیستانی، بتول؛ جعفری، ابراهیم، نقش گذشت در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه اسلام، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۵۰، پاییز ۱۳۹۸.
- ۱۱- حسینی، داوود، روابط سالم در خانواده، چاپ پنجم، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۷.
- ۱۲- حیدری، مجتبی، دینداری و رضامندی خانوادگی، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵.
- ۱۳- حیدری نیا، علی و دیگران، مفهوم عفو و گذشت و جایگاه آن در نظام مذهبی و اجتماعی و حقوقی ایران، مطالعات علوم اجتماعی ایران سال دوازدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴.
- ۱۴- دلبری، علی؛ خاجوی مقدم، لعلیا، عوامل تقویت کننده مدارا در خانواده از دیدگاه آیات و روایات، فصلنامه پژوهش های اجتماعی اسلامی، سال بیستم، شماره اول، بهار ۱۳۹۳.
- ۱۵- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، چاپ چهارم، تهران: انتشارات آثار دهخدا، ۱۳۸۸.

- ۱۶- دیلمی همدانی، شیرویه بن شهردار، الفردوس بمأثور الخطاب، (محقق: محمدسعید بن بسیونی)، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۶ق.
- ۱۷- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن کریم، بیروت: دارالشامیه، ۱۴۱۶ق.
- ۱۸- رجبی، محمدرضا؛ نصیری، محمد، معضل مفهومی مدارا، فصلنامه فلسفه دین، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴.
- ۱۹ - سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، مشهد: انتشارات آهنگ قلم، ۱۳۸۵.
- ۲۰- طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، (مترجم: گروهی از مترجمان) چاپ سوم، تهران: انتشارات فراگفت، ۱۳۷۲.
- ۲۱ - عاطف وحید، محمدکاظم؛ محمدپور، احمدرضا؛ لواسانی، فهیمه، تحکیم پیوند زناشویی، چاپ پنجم، مشهد: انتشارات آهنگ قلم، بی تا.
- ۲۲- عمید، حسن، فرهنگ عمید، چاپ پنجم، تهران: اندیشه، ۱۳۸۹.
- ۲۳- قرائتی، محسن، تفسیر نور، چاپ یازدهم، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۳.
- ۲۴ - کاوه، سعید، روانشناسی ناسازگاری همسران، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۶.
- ۲۵ - کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، (مترجم: مصطفوی)، تهران: انتشارات وفا، ۱۳۸۲.
- ۲۶- محدثی، جواد، اخلاق معاشرت، چاپ بیست و ششم، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۴.
- ۲۷ - محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، چاپ هشتم، قم: دارالحديث، ۱۳۸۶.
- ۲۸ - مظاهری، حسین، اندیشه‌های ناب دفتر اول، سیره و فضائل حضرت زهرا (س)، تهران: موسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (س)، ۱۳۹۳.
- ۲۹- مفید، محمد بن نعمان، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، قم: المؤتمر العالمی لألفیه الشیخ المفید، ۱۴۱۳ق.
- ۳۰- آیین رحمت - «عفو و گذشت»، معارف اسلامی و پاسخ به شبهات کلامی دفتر مرجع عالیقدر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی.